

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده الهیات و معارف اسلامی (شهید مطهری)

رساله دکتری مبانی نظری اسلام

موضوع:

((نظریه کفر در اندیشه ابن عربی و صدر المتألهین))

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد مهدی گرجیان عربی

استادان مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد مرتضوی

جناب آقای دکتر سید حسین سید موسوی

نگارش:

ابراهیم مهربانی

زمستان ۱۳۸۹

تقدیر و سپاس از اولیای معنوی:

بر خویش واجب می دانم تا از استاد عالیقدر حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد مهدی گرجیان عربی، به عنوان استاد راهنما، به پاس ارشادات و راهنمایی های ارزشمندشان صمیمانه تشکر کنم. نکته سنجی های عالمانه ی ایشان، بنده را در مراحل مختلف تدوین رساله، به جدیت و حساسیت بیشتری تشویق می کرد.

همچنین از اساتید محترم مشاور، حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر سید محمد مرتضوی و جناب آقای دکتر سید حسین سید موسوی، که به حق و امدار محبت ها و راهنمایی های آن دو بزرگوار هستم، خالصانه تشکر می کنم.

نیز، از کلیه اساتیدی که در طی دوره، توفیق تلمذ و خوشه چینی از خرمن وجودشان را داشتم، صمیمانه تشکر می کنم. امید آن را دارم که خورشید وجودشان همچنان بر صحاری ذهن خواهند گان معرفت بتابد. ان شاء الله

تقدیر و سپاس از اولیای نسبی:

شرمنده از مهر مادرم وشکوه پدرم، که نقد عمر با برکت خویش را خالصانه برای ما صرف کردند. به محال خوراندند و از ما جز ملال نکشیدند.

سپاس از همسر صبورم. او که برایم همیشه پیام آور امید و شوق بودند و بارقه های جمال الهی را در زندگی جلال آلودم، به من ارزانی داشته و از این رهگذر، هنوز نیز پراز امیدم.

ممنونم از نور چشمانم محمد جواد و امیرعلی ودودسته گل باغ زندگی ام، فاطمه و فرزانه که همیشه یاری ام کرده اند؛ بر خد متشان به دین خدا امید وارم.

تقدیم به:

هر که بر کفر خویش، واقف

و در تکفیر غیر، واقف است!

فهرست مطالب

عنوان صفحه

۱. چکیده فارسي.....

۲. چکیده انگليسي.....

فصل اول:

کليات:

۱/۱- طرح مسئله..... ۴

۱/۲- پيشينه پژوهش..... ۵

۱/۳- پرسش هاي اساسي..... ۶

۱/۳/۱- مفهوم لغوي کفر چيست؟..... ۶

۱/۳/۲- تعريف اصطلاحي کفر چيست؟..... ۶

۱/۳/۳- عوامل ايجاد کننده کفر کدام اند؟..... ۷

۱/۳/۴- رابطه کفر و جهل چگونه رابطه اي است؟..... ۷

۱/۳/۵- آيا کفر اختياري است؟..... ۸

۱/۳/۶- آيا کفر قابل افزايش و کاهش (نوسان) است؟..... ۹

۱/۳/۷- پیامدهاي کفر در دنيا و آخرت چگونه است؟..... ۸

۱/۴- ضرورت پژوهش:..... ۱۰

۱/۵- روش پژوهش:..... ۱۰

۱/۶- ساختار پژوهش:..... ۱۰

۱/۶/۱- بيان اجمالي مطالب فصل اول، کليات..... ۱۰

۱/۶/۲- بيان اجمالي فصل دوم، واژه شناسي..... ۱۱

۱/۶/۳- بيان اجمالي فصل سوم، چيستي و ماهيت کفر..... ۱۱

- ۱/۶/۴- بیان اجمالی فصل چهارم، رابطه کفر و جهل ۱۱
- ۱/۶/۵- بیان اجمالی فصل پنجم، کفر و اختیار ۱۱
- ۱/۶/۶- بیان اجمالی فصل ششم، اقسام و انواع کفر ۱۲
- ۱/۶/۷- بیان اجمالی فصل هفتم، نوسان کفر ۱۲
- ۱/۶/۸- بیان اجمالی فصل هشتم، نظریه تکافر و تساتر ۱۲
- ۱/۶/۹- دو نکته مهم ۱۳

فصل دوم:

واژه شناسی کفر:

- ۲/۱- طرح مسئله و ضرورت بحث ۱۵
- ۲/۲- رصد واژگانی کفر ۱۸
- ۲/۳- ریشه یابی کفر ۱۸
- ۲/۴- بن ساخت کفر ۲۱
- ۲/۵- کاربرد کفر قبل از اسلام ۲۰
- ۲/۶- ضرورت معناشناسی واژگانی کفر در حوزه ی دینی ۲۴
- ۲/۷- کفر مذموم و ممدوح ۲۹
- ۲/۸- سریان و بقای معنای لغوی کفر در اصطلاح آن ۳۰
- ۲/۹- تعریف برگزیده ۳۲۹
- ۲/۱۰- موارد استعمال واژه کفر در قرآن ۳۳
- ۲/۱۰/۱- انکار اصل یا اصولی از دین ۳۳
- ۲/۱۰/۲- انکار یگانگی و یکتایی خداوند ۳۴
- ۲/۱۰/۳- انکار رسالت حضرت محمد(ص) ۳۴
- ۲/۱۰/۴- انکار طاغوت ۳۵
- ۲/۱۰/۵- کفران نعمت الهی ۳۵
- ۲/۱۰/۶- ترک فرانس و اوامر دینی ۳۶
- ۲/۱۰/۷- ارتکاب معصیت ۳۶

- ۳۷..... ۲/۱۰/۸- بي زاري و برانت
- ۳۸..... ۲/۱۰/۹- کشاورزي
- ۳۸..... ۲/۱۱- كفر فرو كاهشي
- ۴۰..... ۲/۱۲- گستره و شمول معنای كفر
- ۴۰..... ۲/۱۲/۱- كفر به معني ناسپاسي
- ۴۰..... ۲/۱۲/۲- كفر به معني بي ايماني
- ۴۰..... ۲/۱۲/۳- كفر به معني شرك
- ۴۱..... ۲/۱۲/۴- كفر به معني لجاجت در پذيرش حق
- ۴۱..... ۲/۱۲/۵- كفر به معني كنود بودن
- ۴۱..... ۲/۱۲/۶- كفر به معني پرده پوشي دل و مجاري معرفتي
- ۴۱..... ۲/۱۲/۷- كفر به معني ضلالت و گمراهي
- ۴۲..... ۲/۱۲/۸- كفر به معني فجور
- ۴۲..... ۲/۱۲/۹- كفر به معني كبر و تفرعن، استكبار و تكبر
- ۴۳..... ۲/۱۲/۱۰- كفر به معني جباريت
- ۴۳..... ۲/۱۲/۱۱- كفر به معني اسراف
- ۴۳..... ۲/۱۲/۱۲- كفر به معني اعتداء
- ۴۳..... ۲/۱۲/۱۳- كفر به معني فسق
- ۴۳..... ۲/۱۲/۱۴- كفر به معني ظلم
- ۴۵..... ۲/۱۳- شيوه آموزي ائمه معصومين(ع)
- ۴۵..... ۲/۱۴- مصاديق كفر در روايات
- ۴۹..... ۲/۱۵- كفر در قرآن از زبان معصوم(ع)
- ۵۱..... ۲/۱۶- عناوين كفر در احاديث از منظري ديگر

فصل سوم:

چيستي و ماهيت كفر:

- ۵۶..... ۳/۱- چيستي كفر (نظريه گزاره اي و غير گزاره اي)
- ۵۶..... ۳/۱/۱- ضرورت بحث و طرح مسئله:
- ۵۹..... ۳/۱/۲- انديشمندان متقدم و نظريه فوق

- ۳/۱/۳- خلاصه سخن بعضی از اندیشمندان غربی..... ۶۵
- ۳/۱/۴- نظریه کفرگزاره ی..... ۶۵
- ۳/۱/۵- نظریه کفر غیرگزاره ای..... ۶۹
- ۳/۱/۵/۱- علت طرح نظریه..... ۶۹
- ۳/۱/۶- چپستی کفر در اندیشه متقدمین مسلمان..... ۷۳
- ۳/۱/۶/۱- خوارج..... ۷۳
- ۳/۱/۶/۲- مرجئه..... ۷۷
- ۳/۱/۶/۳- اشاعره..... ۷۹
- ۳/۱/۶/۴- شیعه..... ۸۱
- ۳/۱/۶/۵- خلاصه کلام..... ۸۳
- ۳/۱/۶/۶- نظر غالب ملاصدرا..... ۹۵
- ۳/۱/۶/۷- توجیه نظر ملاصدرا..... ۹۷
- ۳/۱/۶/۸- قلبی بودن کفر..... ۱۰۵
- ۳/۱/۶/۹- کفر و حب دنیا..... ۱۰۵
- ۳/۱/۶/۱۰- اراده و کفر..... ۱۰۵
- ۳/۱/۶/۱۱- جهل راسخ و کفر..... ۱۰۶
- ۳/۱/۶/۱۲- نکته های تکمیلی..... ۱۰۷
- ۳/۱/۶/۱۳- خلاصه نظر مختار ملاصدرا..... ۱۱۳
- ۳/۲- ابن عربی و تعریف کفر..... ۱۱۴
- ۳/۲/۱- مؤلفه های دخیل در تعریف کفر..... ۱۱۴
- ۳/۲/۲- ابن عربی و نظرات سه گانه..... ۱۱۵
- ۳/۲/۳- دخالت عمل در حقیقت کفر..... ۱۱۶
- ۳/۲/۴- قلبی بودن کفر..... ۱۱۷
- ۳/۲/۵- رابطه اختیار و کفر..... ۱۱۷
- ۳/۲/۶- جهل و خطا و نسبت آن دو با کفر..... ۱۲۰
- ۳/۲/۷- کفر و معرفت غیر حق..... ۱۲۱
- ۳/۲/۸- کفر و انحصار حق در یک موجود..... ۱۲۲
- ۳/۲/۹- کفر و انتساب..... ۱۲۲

- ۱۲۳..... ۳/۲/۱۰- کفر و انالحق
- ۱۲۳..... ۳/۲/۱۱- فاجر (برده در) و کافر(برده پوش)
- ۱۲۴..... ۳/۲/۱۲- کفر و انسان کامل(خلیفه و نایب)
- ۱۲۵..... ۳/۲/۱۳- کفر و کون(هستی)
- ۱۲۶..... ۳/۲/۱۴- کفر و قضاء بر کفر
- ۱۲۷..... ۳/۲/۱۵- خلاصه نظر ابن عربی
- ۱۲۷..... ۳/۲/۱۶- تطبیق معنای کفر
- ۱۳۵..... ۳/۲/۱۷- تطبیق رأی صدرالمتألهین و ابن عربی

فصل چهارم:

رابطه کفر و جهل:

- ۱۳۸..... ۴- رابطه کفر و جهل
- ۱۳۸..... ۴/۱- طرح مسئله
- ۱۳۸..... ۴/۲- رابطه کفر و جهل در نظر ملا صدرا
- ۱۳۸..... ۴/۲/۱- رابطه عینیت کفر و جهل از نظر ملا صدرا
- ۱۴۲..... ۴/۲/۲- رابطه عینیت کفر و جهل از نظر ابن عربی
- ۱۴۳..... ۴/۲/۳- رابطه نوعیت (تبعیضی)
- ۱۴۹..... ۴/۳- نتیجه سخن
- ۱۵۰..... ۴/۳/۱- چیستی جهل مرکب

فصل پنجم:

کفر و اختیار:

- ۱۵۵..... ۵- کفر و اختیار
- ۱۵۶..... ۵/۱- طرح مسئله
- ۱۵۷..... ۵/۲- پیشینه پژوهش
- ۱۵۷..... ۵/۲/۱- طرح قرآنی مسئله
- ۱۵۸..... ۵/۲/۱/۱- کفر اختیاری و توحید افعالی

- ۱۵۹..... ۵/۲/۱/۲- طرح توسط اندیشمندان اسلامی.
- ۱۶۲..... ۵/۳- ملاحظه و نظریه کفر اختیاری.
- ۱۶۲..... ۵/۳/۱- اشارات صریح.
- ۱۶۵..... ۵/۳/۲- اشارات تلمیحی و غیر ریح.
- ۱۷۰..... ۵/۳/۳- دفع يك شبهه.
- ۱۷۳..... ۵/۴- ابن عربی و نظریه اختیار در کفر.
- ۱۷۳..... ۵/۴/۱- رفع شبهه شتاب زدگی.
- ۱۷۴..... ۵/۴/۱/۱- وجود بخشی حق و تعیین بخشی عبد به فعل.
- ۱۷۸..... ۵/۴/۱/۲- اختیار نازل و تناقض اسمانی.
- ۱۸۲..... ۵/۴/۱/۳- روی دیگر سکه حق.
- ۱۸۳..... ۵/۴/۱/۴- تجدد امثال و فیض مدام.
- ۱۱۸۴..... ۵/۵- نتیجه و خلاصه سخن.
- ۱۸۷..... ۵/۶- طرح يك سؤال.
- ۱۸۸..... ۵/۷- تکمله شواهد.

فصل ششم:

انواع و اقسام کفر:

- ۱۸۹..... ۶- اقسام و انواع کفر.
- ۱۹۰..... ۶/۱- طرح مسئله، توسعه معنایی و مصداقی.
- ۱۹۰..... ۶/۲- انواع کفر از نظر ابن عربی.
- ۱۹۱..... ۶/۲/۱- کفر احتجایی.
- ۱۹۳..... ۶/۲/۲- کفر استتاری.
- ۱۹۴..... ۶/۲/۳- کفر حاصل از حجاب نوری.
- ۱۹۸..... ۶/۲/۳/۱- تفریح برای تفریح - نور سیاه.
- ۱۹۹..... ۶/۲/۴- کفر انتسابی.
- ۲۰۱..... ۶/۲/۵- کفر توهم تکثر.
- ۲۰۲..... ۶/۲/۶- کفر استخفافی.

- ۲۰۴ کفر فرقانی. ۶/۲/۷
- ۲۰۵ کفر انحصاری. ۶/۲/۸
- ۲۰۷ کفر استقلالی. ۶/۲/۹
- ۲۰۸ کفر وجودی. ۶/۲/۱۰
- ۲۱۰ نکته های ارشادی. ۶/۳
- ۲۱۱ تناقض نماها در عرفان. ۶/۴
- ۲۱۲ علل احتمالی پرداختن به شطح. ۶/۴/۱
- ۲۱۳ نمونه هایی از شطحیات. ۶/۴/۲
- ۲۱۷ نقد و تحلیل. ۶/۴/۳
- ۲۱۸ انواع کفر از نظر ملاصدرا. ۶/۵
- ۲۱۸ کفر سلوکی. ۶/۵/۱
- ۲۲۰ کفر وجودی. ۶/۵/۲
- ۲۲۳ کفر حقیقی و مجازی. ۶/۵/۳
- ۲۲۳ احتجاج به امری وجودی. ۶/۵/۳/۱
- ۲۲۴ احتجاج به امری علمی. ۶/۵/۳/۲
- ۲۲۵ کفر تقصیری. ۶/۵/۴
- ۲۲۶ کفر جودتی تقصیری. ۶/۵/۴/۱
- ۲۲۶ کفر فطری قصوری. ۶/۵/۴/۲
- ۲۲۸ کفر مقابل ایمان و کفر مقابل اسلام. ۶/۵/۵
- ۲۲۹ کفر غروری و اغتراری. ۶/۵/۶
- ۲۳۰ کفر تفریطی و افراطی. ۶/۵/۷
- ۲۳۱ کفر سه گانه (قالب ، نفس ، قلب). ۶/۵/۸
- ۲۳۳ کفر ابزاری. ۶/۵/۹
- ۲۳۴ اسامی دیگر برای انواع کفر. ۶/۵/۱۰
- ۲۳۶ نتیجه. ۶/۶

فصل هفتم:

نوسان کفر و ایمان:

- ۲۳۷..... ۷- نوسان کفر و ایمان از نظر ابن عربی و ملاصدرا
- ۲۳۸..... ۷/۱- طرح مسئله
- ۲۳۹..... ۷/۲- پیشینه پژوهش
- ۲۴۰..... ۷/۲/۱- معتزله
- ۲۴۰..... ۷/۲/۲- اشاعره
- ۲۴۱..... ۷/۲/۳- مرجئه
- ۲۴۲..... ۷/۲/۴- خوارج
- ۲۴۲..... ۷/۲/۵- شیعه
- ۲۴۳..... ۷/۳- مقدمات لازم برای تأیید امکان نوسان کفر
- ۲۴۳..... ۷/۳/۱- تعریف کفر و ایمان
- ۲۴۴..... ۷/۳/۲- متعلق و موضوع کفر
- ۲۴۵..... ۷/۳/۳- حوزه کفر و ایمان
- ۲۴۶..... ۷/۳/۴- کفر شخصی یا گزاره ای
- ۲۴۶..... ۷/۳/۵- کفر سلوکی و شرعی
- ۲۴۷..... ۷/۳/۶- جایگاه کفر و ایمان
- ۲۴۹..... ۷/۴- نظر ملاصدرا درباره نوسان کفر
- ۲۴۹..... ۷/۴/۱- تصریح به امکان نوسان
- ۲۵۱..... ۷/۴/۲- تلمیح به امکان نوسان
- ۲۵۳..... ۷/۵- دلایل امکان کاهش و افزایش کفر و ایمان
- ۲۵۳..... ۷/۵/۱- دلایل نقلی
- ۲۵۵..... ۷/۵/۲- دلایل عقلی
- ۲۵۶..... ۷/۵/۲/۱- وجودی بودن کفر و ایمان
- ۲۵۶..... ۷/۵/۲/۲- تشکیکی بودن کفر و ایمان
- ۲۵۶..... ۷/۵/۲/۳- رجوع تغییرات عوارض به ذات شیء
- ۲۵۷..... ۷/۵/۲/۴- نوری بودن ایمان و ظلمت بودن کفر

- ۲۵۷..... ۷/۵/۲/۵- قلبی بودن ایمان و کفر.
- ۵۷..... ۷/۵/۲/۶- نفسی بودن کفر و ایمان.
- ۵۸..... ۷/۵/۲/۷- کفر یک حرکت قسری است.
- ۲۵۸..... ۷/۵/۲/۸- سلوکی بودن نوعی از کفر.
- ۲۵۸..... ۷/۵/۲/۹- کسبی بودن درجات کفر و ایمان.
- ۲۵۹..... ۷/۵/۲/۱۰- تاثیر متقابل کفر و ایمان با عمل.
- ۲۵۹..... ۷/۵/۲/۱۱- زوال پذیری کفر.
- ۲۵۹..... ۷/۵/۲/۱۲- نوسان حقیقت آدمی.
- ۲۶۰..... ۷/۵/۲/۱۳- امکان اضافه شدن چند صفت وجودی به کفر.
- ۲۶۰..... ۷/۵/۲/۱۴- محبت دنیا منشاء کفر.
- ۲۶۰..... ۷/۶- نتیجه ویژه بخش ملاصدرا:
- ۲۶۱..... ۷/۷- نظراین عربی درباره نوسان کفر.
- ۲۶۱..... ۷/۷/۱- تعریف ایمان و کفر از نظر ابن عربی.
- ۲۶۳..... ۷/۷/۲- امکان کاهش و افزایش کفر و ایمان در نظراین عربی.
- ۲۶۳..... ۷/۷/۲/۱- کفر و ایمان غیر نوسانی.
- ۲۶۵..... ۷/۷/۲/۲- کفر و ایمان نوسانی.
- ۲۶۶..... ۷/۷/۳- عوامل نوسان در کفر.
- ۲۶۶..... ۷/۷/۳/۱- گناه.
- ۲۶۶..... ۷/۷/۳/۲- مالکیت استقلالی عبد.
- ۲۶۷..... ۷/۷/۳/۳- اطاعت.
- ۲۶۷..... ۷/۷/۳/۴- حجاب بودن محبت.
- ۲۶۸..... ۷/۷/۳/۵- وجود منازل سلوکی.
- ۲۶۸..... ۷/۸- نتیجه ویژه بخش ابن عربی.
- ۲۷۰..... ۷/۹- مقایسه و نتیجه گیری کلی.

فصل هشتم:

- ۲۷۱..... ۸- نظر یه تکافر و تسا تر (تجاجب)
- ۲۷۲..... ۸/۱- طرح مسئله
- ۲۷۳..... ۸/۲- انواع تکافر
- ۲۷۳..... ۸-۲/۱- تکافر (تجاجب - تساتر) عبد و رب (حق و خلق)
- ۲۷۷..... ۸-۲/۲- تکافر (تجاجب - تساتر) جمال و جلال (نمونه تساتر اسماء و صفات)
- ۲۷۸..... ۸-۲/۳- تکافر (تجاجب - تساتر) معرفت با سرور و حزن
- ۲۷۸..... ۸-۲/۴- تکافر (تجاجب - تساتر) عناد و حسن ظن
- ۲۷۹..... ۸-۲/۵- تکافر (تجاجب - تساتر) خلوت و جلوت
- ۲۸۰..... ۸-۲/۶- تکافر (تجاجب - تساتر) نار و نور
- ۲۸۱..... ۸-۲/۷- تکافر (تجاجب - تساتر) سبب و مسبب
- ۲۸۲..... ۸-۲/۸- تکافر (تجاجب - تساتر) استدار و استقامت
- ۲۸۳..... ۸/۳- نتیجه
- ۲۸۴..... چکیده انگلیسی
- ۲۸۵-۳۰۵..... فهرست منابع و مأخذ

چکیده فارسی:

در اسلام کمتر موضوعی مثل ایمان و کفر مورد توجه است. بخش عظیمی از قرآن به آن دو و مسائل پیرامون آنها اختصاص دارد. دانشمندان رشته های مختلف علمی نیز به آن دو به صورت موضوعی پرداخته اند؛ ولی این نوشتار در صدد بر آمده است تا آن را به عنوان «نظریه کفر» در اندیشه ابن عربی و ملاصدرا مورد توجه و تحقیق قرار دهد. ما مستندات و مطالب را جمع آوری و سپس به توصیف، تحلیل، مقایسه و بیان آنها پرداخته ایم. نتیجه این شد که کفر، امری قلبی و انفسی بوده و عین جهل، انکار و پوشاندن آگاهانه و عمدی هر حقیقتی است. عمل در حقیقت مفهوم و تعریف آن دخیل نبوده، اما در تحقق آن مؤثر می باشد. کفر قابل نوسان بوده و از درجه ثابتی برخوردار نیست. عوامل معرفتی، شهودی، رفتاری و وجودی، باعث تحقق، تثبیت و تعمیق آن می گردد. انواع گوناگونی را داشته و در سراسر زندگی انسان، امکان وقوع را دارد. نوع اختیاری آن هر گاه با یک رذیلت اخلاقی مثل تکبر و جحد همراه گردد، معادل جهل مرکب بوده و عذاب دردناک را به دنبال دارد. ابن عربی و ملاصدرا کفر را از عدم باور به خدا و توابع آن، به انکار و ردّ هر حقیقتی می دانند. مباحث گسترده تر را باید در متن رساله جستجو کرد.

کلیدواژه ها:

کفر، جهل مرکب، ایمان، انکار، تصدیق، ابن عربی، ملاصدرا

Abstract:

In Islam few topics have been given attention to as much as faith and blasphemy; A great part of Quran is allocated to these two and their related topics, and thinkers of different majors have also taken it into consideration. They have investigated blasphemy as a 'topic', but this study tries to consider it as 'the theory of blasphemy'. We have gathered written documents and tried to describe, analyze, compare and explain them. The result of this study states that blasphemy is a subjective matter and act is not involved in its concept and definition, but is effective in its realization. Blasphemy can oscillate and does not have a constant degree. Epistemological, intuitive, behavioral and existential factors result in its realization, stabilization and growth. It is of different types and in an exact look, may appear in man's whole life. The worst type of blasphemy is the result of will and information. It is equivalent to complex ignorance, and is followed by painful futurity punishment. MullaSadra and Ibne Arabi have conceptually expanded blasphemy from unbelief in God, the prophet and teachings of the prophets, to covering every kinds of truth. Extensive discourses concerning the aforementioned subjects should be looked for in the thesis text.

From his grace and generosity

Key words:

blasphemy, faith, complex ignorance, knowledge, denial, confirmation, ibne arabi, molla sadra

فصل اول

کلیات

۱/۱ - طرح مسئله:

کفر، یکی از پرکاربردترین اصطلاح در حوزه ی اندیشه دینی و فروع آن می باشد. بی تردید فهم چیستی و درک ماهیت آن بسی مهم است؛ چرا که در نگاه اولیه در برابر ایمان و اسلام قرار می گیرد و در سطحی بالاتر، بر هر نوع پوشاندنی اطلاق می شود. هیچ سطحی از زندگی نیست که عاری از مفهوم کفر باشد، به طوری که انسان هرگاه يك حقیقت آفاقی یا انفسی را مستور دارد به يك نوع کفر مبتلی می گردد. این پوشاندن به دو صورت متجلی می گردد:

گاهی بر اساس آگاهی و اختیار است. چنین پوشاندنی عین جهل مرکب بوده، علاوه بر روان پریشی و دلهره ی ناشی از مخالفت با فطرت، عذاب دردناک آخرتی را نیز به دنبال دارد. این نوع از کفر، به کفر تقصیری و عنادی مشهور است. چنین کفري در مقابل ایمان قرار دارد. کافر به این معنی، چیزی را که به صدق آن واقف است ردّ و انکار می کند. البته این امر يك نوع خود فریبی روان شناختی است که بر آمده از دانش به همراه يك رذیلت اخلاقی مثل غرور و استکبار است. محل وقوع این کفر قلب و ذهن آدمی می باشد؛ بنابراین این کفر، امری انفسی و درونی به حساب آمده است. بنابراین رای صدر ا و ابن عربی، فعل در حقیقت مفهوم و تعریف کفر دخیل نبوده هر چند در تحقق و وقوع آن مؤثر می باشد. کفر نیازمند موضوع و معطوف علیه می باشد، حال اگر متعلق این رد و انکار، خدا، نبی، امام و آموزه های وحیانی باشد، کفر شرعی و کلامی تولید می شود و اگر متعلق آن وجود [موجود] باشد کفر سلوکی و وجودی حاصل می گردد. کافر به دو کفر اخیر در نظر شرع، محکوم به احکام دنیائی کفر که در فقه به آن پرداخته می شود، نیست هر چند در نظر معتقدین به آن دو آثار آخرتی بر آن مترتب است.